Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2018

3

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 18 (2018), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2018

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria), dr. Zinka Zorko

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Ob sedemdesetletnici profesorja dr. Staneta Grande625

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerske deželne službe pred letom 1311631
The Styrian Regional Offices until the Year 1311

DARKO ŠČAVNIČAR: Pravice in dolžnosti vojaka v prvi svetovni vojni661
Rights and Duties of the Soldier during World War I

MIHA ŠIMAC: "Dušni blagor" soške armade: oris duhovne oskrbe
na soškem bojišču 1915–1917687
*"Peace of Soul" at the Isonzo Front: An Outline
of Spiritual Care at the Isonzo Battlefield 1915–1917*

RENATO PODBERSIČ: Od porazov do zmag z božjo pomočjo.
Goriška duhovščina in leto 1917717
*From Defeats to Victories with God's Help. The Gorizia Clergy
in the Year 1917*

DEAN KOMEL: Veliki oktober in veseli december: O nekaterih
vprašanih oktobrske revolucije in revolucije sploh737
*The Great October and the Merry December: On some Issues
of the October Revolution and Revolutions in General*

MIRA MILADINOVIĆ ZALAZNIK: Vpliv oktobrske revolucije
na družino barona Johanna von Maasburga, avstro-ogrskega
generalmajorja v pokoju iz Vipave755
*The Influence of the October Revolution on the Family
of the Retired Austro-Hungarian Major General,
Baron Johann Maasburg in Vipava*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

VINKO SKITEK: **Slovenska Koroška 1917: med fronto in zaledjem**.....775
*Slovenian Carinthia in the Year 1917: Between the Frontline
and the Hinterland*

DARJA KERIC: **Prekmurje leta 1917**811
Prekmurje in the Year 1917

JURE GAŠPARIČ: **Od odprtja avstrijskega parlamenta leta 1917
do novih držav leta 1918 – o oblikovanju češkoslovaške
in jugoslovanske države**.....827
*From the Opening of the Austrian Parliament in 1917
to the New States in 1918 – the Formation of the Czechoslovak
and Yugoslav States*

ANDREJ RAHTEN: **Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije
ob ustanovitvi Banovine Hrvatske**..... 845
*Sidelining Korošec? Dilemmas Facing the Father of Yugoslavia
on the Formation of the Banovina of Croatia*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 883

**Uredniška navodila avtorjem / Editor's
Instructions to Authors** 891

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 355.48(497.4)"1914/1918"
94(100)"1914/1918"
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2018-24

Pravice in dolžnosti vojaka v prvi svetovni vojni

Darko Ščavničar

Dr. znanosti
Center vojaških šol, Slovenska vojska
Engelsova 15, kadetnica, SI – 2111 Maribor
e-pošta: darko.scavnicar@mors.si

Izvleček:

Avtor v prispevku predstavi skrben pregled pomembnih trenutkov vzdržnosti avstro-ogrske monarhije, ki se je odražala v njeni vojski, moči in stabilnosti v času prve svetovne vojne. V omenjenem pregledu zajema vse od sprejetja nagodbe o preoblikovanju avstrijskega cesarstva v dvojno monarhijo leta 1867 do vprašanja vojaške ureditve skupne avstro-ogrske vojske ter delovanja le-te. Avtor se v članku ne ukvarja s pregledom vojaškega dogajanja, ki je v zgodovino pisju že podrobno obdelano, ampak s formalno podobo slovenskega vojaka v avstro-ogrski vojski skozi analizo različnih vojaških dokumentov, pravil, navodil in to skozi prizmo vrednot kot okvirja za delovanje in vedenje posameznikov samostojno in v skupini. Tako se je v tej analizi osredotočil predvsem na to, kako in na kakšen način so bile zastopane posamezne vojaške vrednote, kot so čast, pogum, lojalnost, tovarištvo ter predanost v različnih vojaških pravilih oz. navodilih.

Ključne besede:

avstro-ogrska vojska, prva svetovna vojna, vojaško življenje, vojaška pravila, vojaške vrednote, slovenski vojaki, patriotizem, lojalnost

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 18 (2018), št. 3, str. 661–686, 81 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Francoska revolucija leta 1789 velja za enega največjih (če ne za največji) socialno-družbenih preobratov, ki je za zmeraj in dokončno odpravil fevdalni sistem vojaškega organiziranja. Tako je revolucija ustvarila veliko vojaško organizacijo nacionalnega značaja, na čelo katere je leta 1799 prišel Napoleon. V njegovi kratki vladavini se je v Franciji uvajalo splošno in obvezno služenje vojaškega roka, reorganizacija in taktika vojske ter način samega vojskovanja. Skratka, povsem se spremeni dotedanji način razumevanja vojaške organiziranosti posamezne države. Seveda pa se vse evropske države v 19. stoletju v vojaškem smislu ne organizirajo oz. reorganizirajo na temeljih francoske revolucije, ampak se še vedno oklepajo starega načina organiziranosti in vodenja vojske. Spremembam so še posebej nasprotovali višji častniški in generali iz aristokratskih krogov, kateri so v veliki večini zasedali vsa najvišja poveljujoča mesta v posameznih državah, npr. v Avstriji, Rusiji, Veliki Britaniji itd. Takšno konzervativno vztrajanje pri takratnih tradicionalnih metodah vojskovanja se je v bodočnosti izkazalo za zelo napačno in pogubno. Po zmagi evropskih zaveznikov nad Napoleonovo Francijo se v Evropi spet vzpostavi obdobje mira, ki temelji na podpisanem Dunajskem kongresu leta 1815¹. V prvi polovici 19. stoletja je t.i. kongresni sistem obvladoval evropsko diplomatsko sceno. Tako vodenje državne politike postane na nek način in v interesu države, ne naroda ali cesarske dinastije. Stalni politični spori in težnja, da se ohrani ravnotežje med velikimi silami Evrope je pripeljalo do različnih kombinacij meddržavnih združevanj, ki so bila usmerjena ena proti drugim.² Zato še je vedno obstajala velika možnost vojaških konfliktov vendar ne pred diplomatsko in politično

¹ Dunajski kongres je bil zbor veleposlanikov glavnih evropskih političnih sil, ki je potekal na Dunaju od 1. novembra 1814 do 9. junija 1815, s predsedujočim avstrijskim državnikom Klemensom Wenzlom von Metternichom na čelu. Glavna cilja dunajskega kongresa sta bila zatreti revolucionarno vrenje in ukrotiti Francijo ter začrtati nove meje na političnem zemljevidu Evrope po vojaškem porazu Napoleonove Francije in njegovem izgonu na otok Elbo. Kljub prevladi konservativnih struj pa je končno besedilo kongresa vendar vključevalo tudi nekaj naprednih poudarkov. Zaradi vztrajanja Britancev so tako v 118. členu zapisali nasprotovanje suženjstvu. Dodati velja še, da je kongres vendar bil uspešen in da je izbruh velikih vojn preprečil za nekaj desetletij, čeprav ni rešil največje srednjeevropske težave, neobstoja združene nemške države oziroma odprave razdrobljenosti nemškega naroda, ki je živel v več velikih in mnogo majhnih državah. Več o tem: Iztok Simoniti, *Multilateralna diplomacija*, Teorija in praksa 32 (1995), str. 18–20.

² Primeri nekaterih meddržavnih povezav: Francija in Rusija sta bili od leta 1894 v dvoezvezi. Zaradi krepitve vojaške moči Nemčije je Velika Britanija začela iskati zavezništvo v Franciji in Rusiji. Francija in Italija sta 1902 sklenili medsebojno podporo o zaščiti kolonialnih interesov, leta 1907 sta sklenili dogovor Velika Britanija in carska Rusija glede zaščite svojih interesov v Aziji. Leta 1882 je nastala zveza Nemčije, Avstro-Ogrske in Italije t.i. centralnih sil. Nasprotujoči skupini omenjenih držav je s povezavo Rusije, Francije in Velike Britanije nastala trozveza, imenovana antanta. Leta 1912 sta Francija in Velika Britanija sklenili dogovor o skupnem nastopu v primeru vojne. Več o tem: Dušan Nečak, "Svet v prvi svetovni vojni", *Studia Historica Slovenica* 9, št. 2 3 (2009), str. 269–270.

dejavnostjo. Od takrat (verjetno pa že od prej) velja, da vojna postane podaljšana roka politike, ali, kot je prvotno dejal Clausewitz, da "vojna ni nič drugega kot podaljšek političnih odnosov".³ Za to obdobje pred izbruhom prve svetovne vojne lahko rečemo, da je veliko resnice v rimskem pregovoru: *Si vis pacem, para bellum*.⁴ Če hočeš mir, "pripravljaj" vojno.

Industrijski in tehnološki razvoj sta v veliki meri vplivala na preobrazbo in prilagoditev tako posameznih vojsk kot njihove vojaške doktrine. Seveda pa vsepovsod omenjeni razvoj ni naletel na odobravanje. Prusija je zaradi preobrazbe svojega vojaškega sistema v 60-ih letih 19. stoletja postala vodilna evropska vojaška sila v nekaterih heterogenih absolutističnih državah z izrazitimi ostanki fevdalizma kot npr. v Avstriji, kjer so še vedno zagovarjali ustroj vojske v tradicionalnih okvirjih. Tako so bili v takšnih monarhističnih državah (Avstrija) na najvišjih in najbolj odgovornih vojaških dolžnostih le člani vladarske dinastije in visokega plemstva brez ozira na njihovo (ne)sposobnost.⁵

Nastanek avstro-ogrske monarhije ter reorganizacija njene vojske

Po porazu Avstrijskega cesarstva proti Prusiji leta 1866 se je dokončno končalo obdobje Habsburžanov kot nemških vladarjev. Upoštevajoč neugoden geopolitični položaj Avstrije, se je bila le-ta prisiljena dogovoriti o svoji prihodnji ureditvi s Kraljevino Madžarsko. Sporazum med Avstrijo in Madžarsko oziroma Avstro-ogrska nagodba o preoblikovanju avstrijskega cesarstva v dvojno monarhijo je bila podpisana leta 1867. Takratni habsburški zunanji minister, grof Friedrich Beust je bil prepričan, da cesarju položaj velike sile, kot je Habsburško cesarstvo zagotavlja le dualizem s priznanjem nemške in madžarske hegemonije nad Slovani. Tako je sporazum (nagodba) iz leta 1867 postal temeljni zakon nove države avstro-ogrske monarhije ali (krajše) Avstro-Ogrske. Obe državi sta bila suvereni v domeni notranjih zadev in enaki na področju skupnih aktivnosti. Poleg skupnega vladarja, ki je bil hkrati "cesar Avstrije in apostolski kralj Madžarske". Država je imela skupnega finančnega, vojaškega in zunanjega ministra.⁶ Vsaka polovica države je imela svojo vlado, parlament, ki je sicer imel pomembno vlogo, vendar z ohranitvijo velike vloge monarha kot suverena. Nagodba je zelo splošno določala, da ima cesar priznano pravico "enotne-

³ E. M. Erl, *Tvorci moderne strategije*, Vojna biblioteka – klasici (Beograd, 1952), str. 120 (naslov originala, Edward Mead Earle, *Makers of Modern Strategy, Military Thought from Machiavelli to Hitler*).

⁴ "Si vis pacem, para bellum!", *Slovenski narod*, 18. 12. 1897, št. 289, str. 1.

⁵ Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX. veka*, Vojna biblioteka (Beograd, 1968), str. 98–99.

⁶ Arnold Suppan, *"Je li Austro-Ugarska bila osuđena na propast?"*, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: Razred za društvene znanosti 525=51 (Zagreb, 2016), str. 69–70.

ga vodenja, poveljevanja in notranje organizacije vse armade, torej tudi ogrske armade kot integralnega dela celotne armade". Ogrski vladi in parlamentu so bile pridržane pravice glede novačenja in določanja trajanja službe, kakor tudi do razmestitve in oskrbe enot.⁷

Kot rezultat nagodbe je bila leta 1867 sprejeta t. i. decembrska ustava. Sprejetih je bilo pet temeljnih državnih (ustavnih) zakonov in sicer: o državnem zastopstvu, o temeljnih pravicah državljanov, o ustanovitvi najvišjega državnega sodišča, o sodni oblasti ter o izvajanju vladne in izvršilne oblasti. Tako je omenjena ustava opredeljevala vse najpomembnejše vidike ustavnega reda. Temeljni zakon o temeljnih pravicah državljanov je tako uzakonil pravico do političnega delovanja in združevanja.⁸ Od podpisa nagodbe naprej se je avstro-ogrski monarh a delila na dva dela: avstrijski del Monarhije (ali dežele Cislajtanije – nemško *Cisleithanien*, kar pomeni *dežela na tej strani Leithe*: Češka, Bukovina, Koroška, Kranjska, Dalmacija, Galicija, Primorje (sestavljeno iz Goriške, Trsta in Istre), Spodnja Avstrija, Moravska, Salzburška, Šlezija, Štajerska, Tirolska, Gornja Avstrija in Vorarlberg) in ogrski del Monarhije (ali dežele Translajtanije – nemško *Transleithanien*, iz latinske besede za *onkraj reke Leithe*: Kraljevina Ogrska, Transilvanija, Kraljevina Hrvaška, Slavonija in mesto Reka). Bosna in Hercegovina, ki jo je po Berlinskem kongresu leta 1878 okupirala in 1908 priključila Avstro-Ogrska, ni spadala v Translajtanijo, pač pa sta jo Avstrija in Ogrska upravljali skupaj. O skupnih zadevah Avstro-Ogrske so poleg skupne krone in dvora imeli skupne zunanje zadeve (diplomacija), vojsko (vojaška delovna mesta) in skupna finančna sredstva (davki, carine, trgovsko delo). V zvezi s tem so bili imenovani tudi skupni ministri: minister za zunanje zadeve, minister za vojne in minister za finance.⁹

Vojaška organiziranost Avstro-Ogrske

Z avstro-ogrsko nagodbo iz leta 1867 je bila vojska reorganizirana v tako imenovano skupno vojsko monarhije in sicer na avstrijski in ogrski del in mornarico,¹⁰ na čelu katere je bilo C. in kr. državno vojno ministrstvo (*K. u. k. Reichs-Kriegsministerium*) ter v dve domobranski vojski Honvéd za ogrski del

⁷ Rok Stergar, *Slovenci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne* (Ljubljana, 2004), str. 13–14 (dalje: Stergar, *Slovenci in vojska*).

⁸ Janez Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v habsburški monarhiji: dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Ljubljana, 2006), str. 120–123.

⁹ Tado Oršoli, *Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867–1890* (Zadar, 2004), str. 375 (dalje: Oršoli, *Vojno-teritorijalna podjela*).

¹⁰ Šibka vojna mornarica (nemško *Kriegsmarine*) je deležna reforme šele med letoma 1912 in 1913. Več o tem: Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 14.

države in Landwehr v avstrijskem delu države, ki sta imeli posebni ministrstvi za deželno obrambo.¹¹

Skupna vojska se je po sestavi (formaciji) delila na mirnodobno (*Friedens*) in vojno formacijo (*Kriegsformation*). V skladu z vojaško organizacijo pa se je vojska delila na eni strani na vojaške rodove (*Waffengattungen*) z različnimi vojaškimi enotami (*Heereskörper* ali *Truppengattungen*), na drugi strani pa na vojaške ustanove (*Heeresanstalten*). V tem smislu vojaške ureditve dvojne monarhije v obdobju 1868/69, 1881–1883 in leta 1889, so bile izvedene spremembe in dopolnila *Zakona o vojaški službi* ter popolna vojaška reorganizacija, ki je bila v veliki meri veljavna v času obstoja monarhije, vse do njenega neuspeha 1918.¹²

Posebno organizacijsko obliko pa je predstavljala posebna pomožna – črna vojska Landstrum. Generalštab skupne vojske je bil pristojen predvsem za operativne priprave na vojno. Na čelu le-tega je bil feldmaršal Franz grof Conrad von Hotzendorf¹³ in to med leti 1906 in 1911 ter nato ponovno med leti 1912 do 1918, v vmesnem obdobju pa feldmaršal Blasius Schemua (Žeuma, Žemva).¹⁴ Cesar oziroma kralj je svojo vlogo vrhovnega poveljnika uveljavljal preko vojaške pisarne (*Militärkanzlei*). Parlament za zvezno vojsko ter Avstrijski in Ogrski pa za deželno obrambo, so v mirnem času odobravali finančna sredstva za vojsko in obrambo ter kontingente nabornikov.¹⁵

Avstro-Ogrska je leta 1868 uvedla splošno vojaško obveznost.¹⁶ Veči-

¹¹ *Vojna enciklopedija*, zv. 1 (Beograd 1958), str. 363 in 375.

¹² Oršoli, *Vojno-teritorijalna podjela*, str. 376.

¹³ Franz Conrad von Hötzendorf se je rodil 11. novembra leta 1852 na Dunaju. Tako njegov oče kot dedek sta nosila uniformo vojaka, zato ni čudno, da se je tudi Franz odločil za enako kariero. Z odličnimi rezultati najprej na Terezijanski vojni akademiji in nato na višji *Kriegsschule* je bil sprejet med člane generalštaba. Sledil je bliskovit vzpon po rangih. Pot ga je nesla po najrazličnejših koncih monarhije, med drugim v Bosno in Galicijo. Leta 1888 je postal predavatelj vojaških taktik na *Kriegsschule*, kar ga je popolnoma prevzelo. Leta 1892 je na njegovo prošnjo premeščen in znova je služboval kot aktiven oficir, tokrat v Olomoucu. 1899 in 1903 je z rangom generalmajorja v Trstu poveljeval 'slovenskima' pešpolkoma 87 in 97. Leta 1906 je po predlogi Franca Ferdinanda postal načelnik generalštaba. Kmalu je bil imenovan na drugi najvišji vojaški položaj v državi (takoj za cesarjem), s katerega pa je bil primoran leta 1911 odstopiti. Leta 1912 je bil zaradi izbruha balkanskih vojn ponovno imenovan za načelnika generalštaba. Več o tem: *The Encyclopedia of World War I, Volume I: A–D*, ur. Spencer C. Tucker, Priscilla Roberts (Santa Barbara, USA, 2005), str. 308–309.

¹⁴ Blaž Žemva (1856–1920; tudi Blasius Schemua) se je rodil v družini istoimenskega častnika Blaža Žemve. Po končani vojaški akademiji je med letoma 1893–1897 predaval na višji vojaški šoli na Dunaju. Med letoma 1911 in 1912 je bil načelnik generalštaba avstro-ogrske vojske. Kot edini general slovenskega rodu je dosegel najvišji položaj v hierarhiji avstro-ogrske vojske. Leta 1914 je služil kot komandant II. korpusa v Galiciji. Leta 1915 je bil na lastno željo upokojen (Marjan F. Kranjc, "Blaž Žemva, pehotni general slovenskega rodu – načelnik generalštaba avstro-Ogrske vojske 1911–1912", v: *Vojnogodovinski zbornik* 19, ur. Janez Švajncar (Logatec, 2005), str. 15–21).

¹⁵ Damijan Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", v: *Slovenska novejša zgodovina, 1. del (1848–1992)*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana, 2006), str. 125 (dalje: Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno").

¹⁶ Stergar opozarja, da je le-ta določen odstotek prebivalstva zaobšla zaradi z zakonom določenega letnega kontingenta nabornikov (sprva 95.000 mož v skupni vojski, leta 1913 že 185.000). Več o tem:

Prikaz strukture avstro-ogrskih oboroženih sil po reformi iz leta 1868 (Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 15)

na nabornikov je služila vojaško službo tri do štiri leta (mornarica) v cesarski vojaški službi, preostanek do dvanajst let pa bi služili v rezervi. Leta 1912 je bil vojaški rok v kopenski vojski skrajšan na dve leti. Preostali naborniki pa so bili razdeljeni med nadomestno rezervo (*Ersatzreserve*) in domobranstvo.¹⁷ Tako pripadniki nadomestne rezerve kot domobranstva so bili deležni bistveno krajšega izpopolnjevanja kot pripadniki skupne vojske. Najstarejši rezervisti so pripadli leta 1886 ustanovljeni črni vojski (*Landsturm*), ki pa niso bili deležni nikakršnega urjenja.¹⁸ Takšna struktura avstro-ogrskega vojaškega sistema se je z manjšimi spremembami obdržala praktično do izbruha vojne.¹⁹

Vojaška organizacija je v miru predvidevala 800.000 vojakov, država pa

Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", str. 126.

¹⁷ V državnem zakoniku za kraljevine in dežele z dne 5. julija 1912, je bilo določeno, da se tudi bogoslovci med vsemi ostalimi naborniki vključijo v nadomestno rezervo. Več o tem: Miha Šimac, "Ljubljansko semenišče med veliko vojno", *Bogoslovni vestnik* 77, št. 1 (2017) str. 40–41.

¹⁸ Janez Švajncar, *Svetovna vojna 1914–1918* (Maribor, 1988), str. 15 (dalje: Švajncar, *Svetovna vojna*).

¹⁹ Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 21.

je bila v vojaškem pogledu organizacijsko razdeljena na petnajst teritorialnih okrožij, imenovanih generalna poveljstva (tudi divizijska ali vojaška poveljstva, *Generalkommando* oziroma *Truppendivisions- und Militärkommando*), ki so hkrati bila tudi korpusna območja, ter eno posebno vojaško poveljstvo v Zadru, ki je bilo leta 1909 reorganizirano v XVI. korpus s sedežem v Dubrovniku.²⁰ Le-ta so bila razdeljena na 106 vojaških dopolnilnih okrajev, ki so ustrezali nabornim okolišem pehotnih polkov, trije pa so bili namenjeni popolnjenju vojne mornarice.²¹ Vse slovensko nacionalno ozemlje oz. glavnina slovenskega etničnega prostora, razen translitvanskega Prekmurja, ki je pripadalo V. korpusu s sedežem v Bratislavi, je po letu 1882 pripadlo notranjeavstrijskemu 3. korpusu s štabom v Gradcu.²²

Naborniki so služili v polku svojega nabornega okraja, če je šlo za osnovne pešpolke. Specializirane enote (konjenica, topništvo, lovski bataljoni) so imele večje, a teritorialno ločene naborne okoliše. Prav zaradi teritorialnega nabornega sistema so bile nekatere enote v veliki meri ali večinsko slovenske in so jih zaradi tega v javnosti označevali kot "slovenske polke". Takšni so bili: 17. ljubljanski, 87. celjski, 97. tržaški ter delno 7. celovski in 47. mariborski pehotni polk, 5. goriški dragonski polk, topniška divizion v Ajdovščini in Vipavi, 7. in 20. lovski bataljon, domobranska 26. in 27. strelska polka, s tem, da so zadnjega zaradi obrambe Posočja leta 1906 preimenovali v 2. gorski strelski polk. So pa leta 1887 zaradi skrajšanja mobilizacijskega časa ter nacionalnopolitičnih razlogov sedeže nekaterih polkov razporedili zunaj nabornih območij. Tako je imela leta 1914 Avstro-Ogrska v kopenski vojski 106 polkov in 34 topniških polkov, v mornarici pa 414.000 vojakov in 20.000 častnikov.²³

Vojaški načrt je bil zaradi več možnosti za vojno izdelan v več različicah. Predvideval je koncentracijo velikega dela oborožene sile v Galiciji in Bukovini (stopnja A: 28,5 pehotne divizije, 12 konjeniških divizij in 21 pohodnih in črnovojniških brigad). Za vojno na Balkanu proti Srbiji in Črni gori je bila predvidena minimalna skupina Balkan (*Minimalgruppe Balkan*), ki jo je sestavljalo osem pehotnih divizij in sedem črnovojniških brigad, za variantno uporabo pa so predvideli še sile stopnje B (12 pehotnih, ena konjeniška divizija in šest bri-

²⁰ Prav tam.

²¹ Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", str. 125–126.

²² David Hazemali, "The Battle of Galicia: The Disintegration of the AustroHungarian Land Forces on the Eastern Front in the First World War, With Special Emphasis on the Role of the Graz's III Corps and Slovenian Soldiers", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 1 (2017), str. 168–169; *Slovenska novejša zgodovina* (Ljubljana 2005), str. 127; Metka Fujs, *Prišo je glas: Prekmurci v vojni 1914–1918* (Murska Sobota, 2015), str. 11 (dalje: Fujs, *Prišo je glas*); Švajncer, *Svetovna vojna*, str. 9.

²³ Tomaž Kladnik, "Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na Slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi", v: *Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 37 (Ljubljana, 2015), str. 28–29 (dalje: Kladnik, "Posledice prve svetovne vojne").

gad), ki bi jih skupaj z delom sil stopnje A uporabili proti Srbiji, če Rusija ne bi stopila v vojno, ob morebitni vojni z Rusijo pa bi jih 18. dan po začetku mobilizacije uporabili na vzhodnem bojišču.²⁴

Večnacionalnost avstro-ogrske monarhije ter njena vojaška pripravljenost pred začetkom prve svetovne vojne²⁵

Avstro-Ogrska je bila od nastanka monarhije naprej leta 1867, seveda tudi že prej, pravi konglomerat narodov. Slovenci so predstavljali najmanjši narod v monarhiji. Leta 1910 je bilo v celotni monarhiji približno 1.310.000 Slovencev, kar je predstavljalo le 2,5 % vse populacije. Prav tako so bili najbolj razdeljeni narod monarhije, vsaj kar se tiče dežel. Naseljeni so bili na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Primorskem (ki je bilo sestavljeno iz Istre, Trsta, Goriške in Gradiške) ter v ogrskem delu v Prekmurju in Porabju. Prizadevanja slovenske elite nikdar niso šla v smer, ki bi zahtevala razbitje monarhije, vedno so bili zvesti cesarju, vizija prihodnosti monarhije pa je bil trializem.^{26, 27}

V državi so že 25. julija 1914 pričeli z delno, 31. julija pa s splošno mobilizacijo, ki je zajela obveznike med 21. in 42. letom starosti. Skupaj je bilo vpoklicanih 2.846.000 vojakov, od katerih je dotlej le četrtnina služila vojaški rok. S slovenskega ozemlja je bilo vpoklicanih med 30. in 35.000 vojaških obveznikov, ki so se morali zbrati na sedežih dopolnilnih enot polkov. Prav tako je bilo vpoklicanih 54.000 rezervnih častnikov, tako da se je armada povečala na načrtovanih 3.350.000 mož, od tega jih je bilo pod orožjem nekaj več kot dva milijona. V začetku leta 1916 je armada štela 70.000 častnikov (kar 76 % aktivnih častnikov in 57 % rezervnih častnikov je bilo Avstrijcev) in 2.500.000 podčastnikov in vojakov. Do konca vojne je v njej služilo skupaj skoraj 8.000.000 vojakov, med njimi okoli 160.000 Slovencev, kar je 2 % celotnega števila vojakov v avstro-ogrske oboroženih silah med prvo svetovno vojno.²⁸

Tretji korpus je bil razporejen na vojskovališče z Rusijo. Sestavljale so ga tri divizije, vsaka s tremi brigadami, tako je bilo v njem skupaj približno od 30.000

²⁴ Prav tam.

²⁵ Po mnenju Košarja velja prva svetovna vojna za zadnjo častno vojno, ki tudi v civilni sferi vojaka predstavi kot junaka, kot častnega in krepostnega moža. Smrt na bojišču, v jarku pa je veljala kot mučeniška in junaška ter zavirljiva. Več o tem: Alojz Košar in Tomaž Košar, "V pismih iz prve svetovne vojne", *Borec* 44, št. 1–2 (1992), str. 47–78.

²⁶ "Za trializem", *Straža*, 24. 7. 1914, št. 43, str. 3.

²⁷ Dušan Nečak in Božo Repe, *Prelom 1914 1918: svet in Slovenci v 1. svetovni vojni* (Ljubljana, 2005), str. 25 (dalje: Nečak, Repe, *Prelom 1914 1918*); Gregor Jenuš, "Slovenci in velika vojna (1914–1918). Slovenska razdvojenost med zvestobo cesarju in željo po narodni avtonomiji", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 302–320.

²⁸ Marko Simić, *Po sledeh soške fronte* (Ljubljana, 1996), str. 45.

do 50. slovenskih mož, tako, da so sestavljali skoraj 60 % moštva III. korpusa. Večina enot III. korpusa je bilo poslanih na rusko fronto, razen enega bataljona celjskega 87. polka, ki je bil že pred vojno stacioniran v Skadru.²⁹ Korpus je odpotoval 12. avgusta 1914 z železniškimi transporti skozi Madžarsko v Galicijo, kjer se je korpus zbral 20. avgusta 1914. Enote so takoj napotili na bojišče, saj se je 23. avgusta začela splošna ofenziva z namenom osvojiti rusko ozemlje na Poljskem. Ob hkratnem napadu ruske vojske, se je na 300 km širokem bojišču med Vislo in Dnjestrom vnela velika bitka. Slovenske enote pa so imele že v prvem velikem spopadu z nasprotnikom pri Majdanu Gologorskemu 26. avgusta velike izgube: 17. pešpolk je izgubil polovico moštva, več kot 2000, 87. pehotni polk je imel 350 mrtvih in 1050 ranjenih, 47. pehotni polk je izgubil 1287 mož, od tega jih je padlo 168.³⁰

Narodna sestava celotne monarhije je bila dokaj pestra in zelo podobna je bila tudi sestava celotne avstro-ogrske vojske, ki je imela le 48 % Avstrijcev in Madžarov, 52 % pa pripadnikov ostalih, večinoma slovanskih narodov, ki pa niso vsi gojili enakih simpatij do monarhije in so ji bili nekateri odkrito nenaclonjeni.

Po podatkih poročila italijanske vojske z dne 12. avgusta 1917 je bila sestava avstro-ogrske armade na soški fronti naslednja:

- Slovanski narodi 44 %,
- Madžari 18 %,
- Nemci 28 %,
- Romuni 8 %,
- Italijani 2 %.

Iz tega sledi, da je bilo razmerje na 100 vojakov približno tako, in sicer: 25 Nemcev/Avstrijcev, 23 Madžarov, 13 Čehov, 9 Hrvatov, Srbov in Muslimanov, 8 Poljakov, 8 Ukrajincev, 7 Romunov, 4 Slovaki, 2 Slovenca in 1 Italijan. Poročilo med drugim tudi navaja, da so bili v topništvu najštevilčnejše zastopani pripadniki nemške in madžarske narodnosti, kar je pomenilo, da so bili v pehoti pripadniki slovanskih narodnosti zastopani kar 67 odstotno.³¹ Slovenci so bili prisotni tudi v častniških vrstah, a v veliko manjšem obsegu kot vojaki. Na 1.000 aktivnih častnikov je bilo 5 aktivnih in 8 rezervnih častnikov slovenske narodnosti.³² Vsekakor so takšne narodnostno mešane vojaške enote zniževale že

²⁹ Nečak, Repe, *Prelom 1914 1918*, str. 128; Janez Švajncar, *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1990), str. 108.

³⁰ Kladnik, *Posledice prve svetovne vojne*, str. 128.

³¹ Nataša Nemec, *Zbornik mednarodnega znanstvenega simpozija od 80-letnici bitke pri Kobaridu* (Kobarid, 1998), str. 25.

³² Petra Svoljšak, "Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno", ur. Stane Granda in Barbara Šatej, v: *Množične smrti na Slovenskem*, zbornik referatov (Ljubljana, 1999), str. 227.

Prostovoljci 18. pohodnega bataljona 17. c. in kr. pehotnega polka v Judenburgu, januarja 1916 (Dolenjski muzej Novo mesto)

tako nizko moralo. Problem znotraj armade so predstavljale tudi mednacionalne zamere, kjer so bili v prednosti Avstrijci in Madžari, ki so bili tudi najbolj motivirani. Izurjenost vojske je bila slaba, samoiniciativnost in inovativnost pri vojakihi so zatirali častniki s poudarjanjem slepe ubogljivosti in discipline. Zaradi tega vojaki niso imeli zaupanja v svoje nadrejene, ti pa so to poskušali doseči s strogimi in pogosto nesmiselnimi kaznimi, ki so bile večinoma telesne. Častniki so bili slabo podkovani, rezervisti so se slabo ali pa sploh ne udeleževali vojaških vaj, ki so bile navadno zrežirane. Le gorske enote avstro-ogrske armade so bile za boj zelo dobro usposobljene, imele so več dodatne opreme, ki je bila potrebna za bojevanje v gorskem svetu (cepini, okovani planinski čevlji, dodatne odeje, krajše in lažje puške). Omenjene enote so bile deležne tudi več urjenja. Častniki v omenjenih enotah so bili strokovno dobro podkovani, vendar so se morali posvečati težavam znotraj enot, namesto, da bi svoje znanje in energijo usmerili v usposabljanje enot. Prav tako je bila problematična tudi oborožitev, saj avstro-ogrska vojska zaradi omejenega proračuna ni izkoristila velikega potenciala Škodinih tovarn na Češkem.³³

Posledice atentata na prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove soproge Sofije dne 28. junija 1914 so bile katastrofalne. Že v naslednjih dneh in tednih so časopisni listi prinašali vse bolj zaskrbljujoče vesti in mnogi so slutili, da to pomeni, da je vojni spopad neizogiben. Če ne prej, je to postalo kristalno jasno ob objavi ultimata, ki ga je Avstro-Ogrska posredovala Kraljevini Srbiji.

³³ Bogdan Sajovic, *Polom velike strategije* (Ljubljana, 2004), str. 44.

Kot je pisalo v *Slovenskem narodu* 25. junija 1914, da bi za Srbijo sprejetje ultimata pomenilo veliko ponižanje, kot tudi izgubo suverenosti.³⁴ Na takšne zahteve ultimata seveda ni bilo mogoče pozitivno odgovoriti. Zato je bila vojna v resnici tako rekoč pred vrati. Srbski odgovor ni zadovoljil Avstro-Ogrske, ki je že 26. julija 1914 razglasila delno mobilizacijo, 28. julija 1914 pa je dvojna monarhija napovedala vojno Srbiji.³⁵

*Mojim Narodom!*³⁶ S temi besedami je Franc Jožef I., avstrijski cesar in ogrski kralj, dne 28. julija 1914 iz Bad Ischla nagovoril svoj narod v lastnoročno napisanem manifestu, s katerim je napovedal vojno Srbiji. V pismu našteje in obrazloži razloge ter poskuse monarhije in vlade za mirno rešitev spora, ki je nenazadnje pripeljal do odločitve za razglasitev vojne napovedi. Utemeljeval jo je z besedami

V tej resni uri se popolnoma zavedam vse dalekosežnosti svojega sklepa, svoje odgovornosti pred Vsemogočnim. Vse sem preskusil in presodil. Z mirno vestjo nastopam pot, ki mi jo kaže moja dolžnost." Manifest zaključí z besedami: "Zaupam na hrabro avstro-ogrsko armado, ki je polna požrtvovalne navdušenosti. Zaupam tudi na Vsemogočnega, da bo podelil mojemu orožju zmago."³⁷

Vojna je začela narekovati utrip vsakdanjega življenja ljudi. Začetna navdušenost nad vojno je preveval domovinski duh, skrb za cesarja in državo. Tako je dan pred uradno vojno napovedjo Srbiji v časopisu *Slovenski narod* bilo zapisano, da bo morda avstrijsko cesarstvo primorano zaradi nastalih razmer poseči po orožju. Prav tako je samo po sebi umevno, da morajo v takem položaju izgniti vsa politična nasprotja in da stoji vse prebivalstvo krepko in enodušno na strani domovine, v stari že neštetokrat dokazani zvestobi do cesarja in do države. V nadaljevanju članka je še zapisano, da naj se zdaj zgodi kar hoče, bomo tudi Slovenci z vsemi drugimi narodi vred z navdušenjem izpolnjevali vse svoje patriotske dolžnosti.³⁸ Skovanka "Vse za vero, dom in cesarja"³⁹, ki so jo kot prvo uporabili v katoliškem taboru, postane vseslovenski motiv in smisel vojne.

³⁴ "Ure potekajo...", *Slovenski narod*, 25. 7. 1914, št. 169, str. 1.

³⁵ Miha Šimac, "Izbruh vojne vihre leta 1914 in vojaška duhovščina", v: *Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 37 (Ljubljana, 2015), str. 88–89 (dalje: Šimac, "Izbruh vojne vihre leta 1914 in vojaška duhovščina").

³⁶ Manifest seveda ni bil objavljen samo v slovenskem jeziku ampak tudi v drugih jezikih in sicer: An Maine Völker!, Ai Mieí Popoli!, Mojim Narodom!, Mojim Narodima!.

³⁷ "Mojim Narodom!", *Straža*, 31. 7. 1914, št. 45, str. 1; Jurij Perovšek, "Slovenci in habsburški vladar v vojnih letih 1914–1918", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 281–300.

³⁸ "Vojska ali mir?", *Slovenski narod*, 27. 7. 1914, št. 171, str. 1; Gregor Antoličič, "Bog obrani, Bog obvari Nam Cesarja, Avstrijo". Izbruh prve svetovne vojne v habsburški monarhiji", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 259–280.

³⁹ "Vse za vero, dom in cesarja", *Novice*, 3. 8. 1870, št. 31, str. 2–3.

Vojaki so prepričani, da bodo "kmalu" doma... (Zasebni arhiv Jožeta Berleca)

Propagandni stroj, ki ga je poganjala avstro-ogrška država, tako njeni vojaški kot tudi upravni organi ter dnevno časopise so v veliki meri pripomogli, da je bila mobilizacija, vojna napoved oz. vojna slavnostno sprejeta. V glavnem je v začetku vojne gospodovalo veselje in zadoščenje, da bo končno povrnjeno morilcem prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove soproge Sofije. Kljub navdušenju pa se je vseeno upalo, da bo vojna končana do božiča 1914, a je z vstopom carske Rusije postalo jasno, da bo vojna dolgotrajna in da bo prestopila meje Balkana.⁴⁰ Vojaške oblasti so v prvih tednih vojne bile še posebej pozorne na lojalnost in patriotizem. Še posebej pozorno so spremljali in ocenjevali tiste, ki so hoteli ali pa so že stopili v aktivno vojaško službo.⁴¹

Slovenci se tudi takrat niso izneverili cesarjevemu klicu. Kakor pravi Jalušičeva, vojak, ki nosi "cesarsko suknjo", pripada cesarju in se bojuje za cesarja.⁴²

⁴⁰ Mateja Čoh Kladnik, "Ozadje sodnega procesa proti Ivanu Jeriču in Jožefu Vojkoviču oktobra 1946", *Bogoslovni vestnik* 76, št. 2 (2016), str. 408; Renato Podberšič ml., "Cerkev na Goriškem in začetek prve svetovne vojne", *Na fronti, časopis za vojaško zgodovino* 9 (2014), str. 23; Pavlina Bobič, *Vojna in vera: Katoliška Cerkev na Slovenskem 1914–1918* (Celje, 2014), str. 261; Matjaž Ambrožič, "Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkev in politično dogajanje v ljubljanski škofiji", v: *Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 37 (Ljubljana, 2015), str. 167–168.

⁴¹ Šimac, "Izbruh vojne vihre leta 1914 in vojaška duhovščina", str. 107.

⁴² Vlasta Jalušič, "Vojaki in njihova armada", *Borec* 47, št. 542–543 (1995), str. 649 (dalje: Jalušič, "Vojaki

Možje in fantje so se brez ugovora vesti odzvali vpoklicu in se podali v boj z "ljutim" skupnim sovražnikom. Med prvimi so odkorakali mladeniči, ki jih je bila vojna doletela med služenjem obveznega vojaškega roka, za njimi so odhajali možje in fantje zrelih let, potem mlajši in starejši in še mlajši in še starejši.⁴³ Seveda je takšno navdušenje nad vojno režim spodbujal in to tako, da je med vojaki dovoljeval omejeno uporabo nacionalnih simbolov, npr. razvijanje zastav ob mobilizaciji. Časniki so širili propagando, ki je poudarjala ne samo to, da bo "slovenski vojak storil svojo dolžnost", ampak celo prepričanje, da se bo z navdušenjem boril za monarhijo.⁴⁴

Monopol državne propagande (uporabljeni so bili vsi takratni mediji – tiskani, radijski in filmski) je s takšnimi ukrepi vsekakor uspel vsaj v začetku vojne ohraniti pozitivni naboj do t. i. "državlanske zavesti" seveda preko cesarjevega lika kot tudi obdržati oz. ohraniti vojaški šarm vojaškega stanu. Ta vojaški stan, ki je "preslavna obrt", je telesu dajala "gibčnost, hitrost in krepost", duhu pa večjo "obzornost in promiselnost."⁴⁵ Tako je vojska predstavljala glavno oporo monarhu in pomembno sredstvo za krepitev vseavstrijskega nadnarodnega dinastičnega patriotizma. Vendar tega monarhičnega patriotizma v državi, kjer so se bohotili nacionalizmi, ni bilo vedno lahko doseči. Zato lahko rečemo, da so gradili demokratičnost preko vojske. Kljub temu da se je nenehno ponavljalo geslo "za boga, cesarja in domovino", oz. v slovenskih deželah "vse za vero, dom, cesarja", mnogi v avstro-ogrskih vojski niso vedeli, kaj ta domovina je.⁴⁶

Vojaška organizacija je in je bila vedno specifična organizacija, za katero veljajo natančno določena pravila ravnanja, vedenja in delovanja. Vstop v vojaško organizacijo in delovanje v njej opredeljujejo kriteriji, določila ter pravila, ki jih v skoraj v celoti postavlja vojaška profesija sama. Lahko rečemo, da je vojaška organizacija sestavljena iz štirih elementov in sicer discipline, profesionalnega etosa, pravil obnašanja ter kohezivnosti in občutka pripadnosti. Se pravi, ko govorimo o vojski, to pomeni, da so vojaške parade, komemoracije, službena in neslužbena pravila obnašanja, uniforme, insignije, simboli, službena glasila, dokumenti in podobno v raziskovalnem pomenu enaka deklariranim vrednostnim strukturam članov oboroženih sil. Analiza vojaških pravil, navodil ali, na primer, besedila prisega nam lahko da vpogled v določen vidik vojaške kulture.

Če želimo izvedeti, kakšna je bila formalna podoba slovenskega vojaka v avstro-ogrski vojski, je potrebno analizirati različne vojaške dokumente, pravi-

in njihova armada").

⁴³ Martin Prašnički, *Vojni luzerji 1914–1918*, Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojaki 87. pešpolka - IR.87 (Zgornja Poljskava, 2014), str. 9–10.

⁴⁴ "Velesrbsko hudodelstvo", *Slovenec*, 26. 7. 1914, št. 167, str. 1.

⁴⁵ Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 31.

⁴⁶ Jalušič, "Vojaki in njihova armada", str. 650, 653.

la, navodila skozi prizmo vrednot kot okvirja za delovanje in vedenje posameznikov samostojno in v skupini. V tej analizi se bomo osredotočili na to, kako in na kakšen način so bile zastopane posamezne vojaške vrednote kot so čast, pogum, lojalnost, tovarištvo ter predanost.

Še pred nastankom avstro-ogrske monarhije torej še v Avstrijskem cesarstvu je znano samo eno knjižno besedilo, ki obravnava vojaška pravila in sicer *Vojskini sklepi za cesarsko kraljevo armado*⁴⁷ iz leta 1807. Vojaška knjižica v 40 sklepih našteva vojaška kazniva dejanja in kazni zanje. Natisnili so jo v Ljubljani in v slovenskem jeziku. Največji pomen omenjene vojaške knjižice se ne skriva v posameznih sklepih, ampak v preambuli oz. v uvodnem delu, kjer je zapisana "sveta prisega". Ker se besedilo prisega ni bistveno spremenilo v naslednjih stotih letih, jo bomo analizirali v naslednjem vojaškem pravilniku z naslovom *Službeni regiment ali Službeni pravilnik za cesarsko in kraljevo vojsko*, (v nadaljevanju *Službeni pravilnik*), ki sta ga leta 1875 in 1876 poslovenila Andrej Komel in Ignacij Robus. Omenjeni pravilnik obravnava tako status kot tudi vsa področja vojakovega življenja v avstro-ogrski vojski, tako v vojnem kot v mirnem času. Tako je v uvodu pravilnika zapisana prisega s kratko obrazložitvijo, da naj vojaki dajo prisego bogu in cesarju. Prisega je bila torej dana izključno vladarju avstro-ogrske monarhije, ne ustavi oz. ustavnemu zakonu in tudi ne nobeni drugi državni instituciji, kljub temu da sta imeli obe državni polovici svoja parlamenta in vladi. Tako so vojaki cesarju kot "namestniku božjega v posvetnih stvareh" prisegli, da bodo sledili njegovim poveljem odločitvam, jih častili ter se bodo moško bojevali ter varovali cesarja kjerkoli in kadar koli. Pokorščina in spoštovanje do vladarja sta torej veljala za temelj sprejemanja družbenega reda.⁴⁸

Kaj pomeni biti vojak v cesarjevi armadi je zelo pomenljivo zapisal Andrej Zlobec, borec soške in tirolske fronte: "Biti vojak je vendar tako enostavno. Dobiš ukaz in ga izvršiš. Od tebe zahtevajo le, da takrat, ko odložiš civilno oble-

⁴⁷ Leopold Eger "c. kr. deželni in stanovski natiskavic", *Vojskini sklepi za cesarsko kraljevo armado* (Ljubljana, 1807).

⁴⁸ Vsebina prisega: "Prisegujemo Bogu Vsegamogočnemu z očitno prisego, da bomo Njegovemu Apostolskemu Veličanstvu, našemu presvitlemu vladarju in gospodu Frančišku Jožefu Pervemu, po božji milosti cesarju avstrijskemu, kralju češkemu i.t.d. in apostolskemu kralju Ogerskemu, zvesti in pokorni, da bomo tudi presvitlega cesarja, generale in sploh vse višje poslušali, jih častili in branili, njih zapovedim in poveljem v vsakteri službi pokorščino skazovali, da bomo zoper vsacega sovražnika, ktereakoli in kjerkoli Njegovega cesarskega Veličanstva volja ukaže, na vodi in na suhem, po dnevi in po noči, v bojih, naskokih, spopadih in v vsakršnem početju, z jedno besedo, povsod, vsak čas in o vsaki priliki junaško in možato bojevali, da ne bomo svojih čet, svojih bander, zastav in topov nikakor in nikdar zapustili, da se ne bomo nikoli udajali ni v najmanjšo sporazumljenje s sovražnikom, ampak da se bomo vsegdar vedli tako, kakor vojni zakoni govore, in kakor se spodobi pravim vojščakom, ter da hočemo na ta način častno živeti in umreti. Tako nam Bog pomagaj. Amen!". Več o tem: Andrej Komel, Ignacij Robus, *Službeni regiment ali Službeni pravilnik za cesarsko in kraljevo vojsko* (Celovec, 1875), str. 1 (dalje: Komel, *Službeni pravilnik*).

ko, odložiš tudi vse zamotanosti civilnega življenja. V vojski je vse enostavno...⁴⁹ Ta zapis odkriva mnogo več kot se zdi na prvi pogled. Potrebno je vedeti, da vojaki v avstro-ogrski vojski niso bili izobraženi, veliko število jih je bilo celo nepismenih. Pravo takšnim vojakom je pomenila lojalnost do vladarja in vojaško junaštvo (kljub temu da je bilo med njimi tudi dosti tistih, ki so v vojno niso šli z navdušenjem, vendar tega niso pokazali) več kot pa realna politična situacija. Stroga disciplina je bila zagotovo ena ključnih spodbud. V začetku vojne je bil, sem prepričan, razlog poslušnosti že zadosten razlog za visoko zvestobo in lojalnost do cesarja, ki pa se je z leti vojne spreminjala. Preprosto so se vojaki začeli bolj posvečati samemu pomenu vojne in jo gledali skozi prizmo interesov in ne časti. To je posledica šoka, ki je bila povzročena s sodobno vojno tehnologijo, pa tudi z dolgotrajno grozljivo vojno, ki so jo občutile tudi zmagovite vojske.

Prvi del *Službenega pravilnika* je skupaj s prisego razdeljen na 15 poglavij (oddelkov), ki v celoti opredeljujejo dolžnosti pripadnikov avstro-ogrske vojske pri opravljanju vojaške službe v mirnem času. Tako so v posameznih poglavjih zajete temeljne dolžnosti ravnanja in obnašanja med opravljanjem vojaške službe, odnosi nadrejenih in podrejenih vojaških oseb, pozdravljanje, naslavljanje in predstavljanje, organizacija poveljevanja, ugovori, prošnje in pritožbe, izvrševanje ukazov, nastanitve in red v vojašnicah, dolžnosti in delo pri opravljanju notranje službe, vojaška oprava in obleka, izkazovanje časti, slavnosti, žalovanja in bogoslužje, vzdrževanje javnega reda in miru, uporaba orožja, stražarska služba, kazenske določbe, vojaško pravosodje ter vojni členi. Drugi del *Službenega pravilnika* je bolj taktični priročnik, ki opredeljuje predvsem načine bojevanja, opredeljuje premike enot, taborjenja, nastanitve ter razmerja med posameznimi enotami na terenu, občevanje s sovražnikom, boj ter odlikovanje.⁵⁰

V začetku prvega poglavja omenjenega pravilnika je bil opredeljen vojaški stan kot tisti, "ki se je zmožen bojevati, postavno določeni čas posvetiti, ima visoki poklic, varnost in veljavo monarhije varovati in braniti". Torej je vojaški stan po eni strani avstro-ogrski monarhiji dajal veljavo, po drugi strani pa je predstavljal grožnjo potencialnemu sovražniku. Kvaliteta vojaškega stanu je bila tako odvisna od vojakovih lastnosti, kot so ljubezen do vladarja in domovine, pokornost, zvestoba, čast, poštenost, hrabrost, stanovitnost ter zatajevanje samega sebe. Pravila torej urejajo celotno področje vojaškega obnašanja, osebnega izgleda in življenja ter dela vojaka. Glavna naloga oz. dolžnost vsakega vojaka je torej bila obramba monarhije za vsako ceno, tudi za ceno svojega

⁴⁹ Več o tem: Andrej Zlobec, *V bojih za severno in južno mejo* (Begunje na Gorenjskem, 2009).

⁵⁰ Komel, *Službeni pravilnik*, str. 2.

življenja.⁵¹

Ob tej nalogi pa je imela vojska tudi nalogo vzdrževanja javnega reda in varnosti. Vojska je bila namenjena, da v primeru "ako žuga kak punt ali upor", podpirajo javno oblast pri preprečevanju le teh. Ukrepi delovanja tako imenovanih "asistenčnih oddelkov" so bili zelo jasno določeni, še posebej ukrepi o uporabi orožja. Zaradi zelo heterogene sestave avstro-ogrske vojske je v *Službenem pravilniku* še posebej poudarjena ena od vojakovih moralno, značajskih pozitivnih lastnosti in sicer bogaboječnost, ki je "podlaga nravnega življenja in spodbuda človeka, da svoje dolžnosti zvesto spolnjuje". Tako so prepovedne vse oblike verskega zasmehovanja, istočasno pa ima vsak vojak pravico opravljanja verskih dolžnosti seveda v primernem času in v kolikor dopušča služba. O moralni drži vojaka je zapisano, da je za vojaško službo imenitna. To so pravzaprav pravila lepega obnašanja v smislu odkritosrčnosti, poštenosti, zvestobe, izogibanje pijančenju, prepovedanim igram ter slabi družbi. V pravila obnašanja spada tudi pravica do nošenja osebne orožja tudi zunaj službenih dolžnosti. Politično delovanje je bilo prepovedano na vseh ravneh.⁵²

Poveljevanju in izvrševanju ukazov je bil dan velik poudarek, da se "obvaruje vojaški red, da se ohranja vojaška moč na trdnih tleh". Organizacija poveljevanja v avstro-ogrski vojski je bila urejena po načelu enostarešinstva in subordinacije. Vsaka vojaška oseba je morala ves čas vedeti, komu je podrejena in kako so razmejene pristojnosti. Za vojake oz. podrejene je veljala poslušnost do nadrejenih. Ukazi nadrejenih so morali biti jasni in razumljivi in, če je le bilo mogoče, tudi pisni. Ukazi so se morali izvrševati brez ugovarjanja. Prav tako je bilo podrejenim nadrejene prepovedano ocenjevati oz. jih celo zasmehovati. Glede odnosa nadrejenih do podrejenih pa je zapisano le v obliki nasveta, da naj bodo pri obravnavi podrejenih razumni in pravični.⁵³ Kazenske sankcije so se morale izvajati brez ugovarjanja. Za življenje in delo v vojašnicah je skrbelo poveljstvo, ki je tudi stanovalo v njej. Poveljnik vojašnice je določal hišni red vojašnice, ki je opredeljeval vse od označevanja prostorov v vojašnici, ki so morali biti označeni s številko prostora in navedbo namembnosti, do prepovedi kajenja v posameznih prostorih in zgradbah znotraj vojašnice, ukrepe ob požaru, urejenost zunanjih površin vojašnice, vstopa oseb v vojašnico, urejenost spalnic ter natančna navodila shranjevanja orožja, shranjevanje osebne opreme ter čiščenje le-te. Nič ni bilo samoumevno in naključno urejeno. Vsak kvadratni meter vojašničnih prostorov je bil natančno izkoriščen in urejen. Dnevna opravila vojakov so bila predpisana z dnevnim redom, ki ga je izdal poveljnik vsakega polka. Vsebina dnevnega reda je morala opredeliti delovni čas, ki je v poletnem

⁵¹ Prav tam, str. 3.

⁵² Prav tam, str. 13, 123, 124.

⁵³ Prav tam, str. 18–21.

času lahko trajal 8 ur, v zimskem pa 6 ur. Prav tako se je opredelila hrana, hranjenje in čiščenje konj, stražarska služba ter vrsta dnevnih povelj. Juternica ali budnica je bila znamenje za vojake, da naj vstanejo in se pripravijo k dnevnemu opravilu. Večernica je bila za vojake znamenje, da se morajo vrniti v vojašnice. Prav tako kot juternica je tudi večernica bobnala ali trobila, in sicer navadno ob 9ih zvečer. Ob večernici so se morali vsi vojaki, in desetniki (korporali) vrniti v svoj kraj v taboru ali vojašnico, razen tisti, ki jim je bilo dovoljeno ostati dlje. Podčastniki in častniki so se lahko vrnili dve uri pozneje. Z dovolilnico je bilo mogoče izostati še dlje časa. Ob posebnem znaku ponavljajoči večernici pa so se morali v vojašnico vrniti vsi pripadniki ne glede na to, ali imajo dovolilnice ali ne. Kako je potekal vojakov dan v vojašnici, je mogoče razbrati iz opisanih dolžnosti dnevnega desetnika. Omenjeni se je moral po budnici odpraviti v "stanišča kompanije" oz. nastanitvene prostore čete ter zbuditi vojake, popisati obolele ter tiste, ki morajo na raport. Vse to je moral poročati nadrejenemu podčastniku, od katerega je sprejel še dnevne ukaze za delo in jih posredovati tistim, ki se jih ukazi dotikajo. Posebno pozornost je moral posvečati urejenosti prostorov in sanitarij. Obolele je moral predstaviti zdravniku. Prav tako je moral paziti, da so bili vojaki pravočasno pripravljeni za dnevne aktivnosti in vaje. Poskrbeti je moral za ljudi, ki so nakupovali hrano. Oficirjem je dostavil dnevnik raportov ter zbral tiste, ki so bili za raport tistega dne določeni. Prav tako je poskrbel, da so dela v kuhinji potekala po načrtu od kuhanja, razdelitve hrane ter samega čiščenja kuhinje in pomivanje posode. Bil je navzoč pri celodnevni aktivnostih, ponoči pa je skrbel za čistočo v sanitarijah. Kontrolirati je moral, da so bili vojaki pravilno oblečeni, ko so zapuščali vojašnico. Po večernici pa je moral pregledati spalne prostore ter preveriti prisotnost vojakov. Službo je končal ob enih zjutraj, ko je bedenje prevzel razvodnik do budnice. Dnevni desetnik je torej bil zadolžen za veliko število dolžnosti, ki jih je moral "deloma sam osebno spolniti, deloma pa skrbeti, da jih spolni inšpekcijski razvodnik, one pa, ki so bolj važne, ima vselej na vsak način sam spolniti".⁵⁴

Kaznovalna politika se je strogo ločila na vojake in oficirje. Vsak nadrejeni je imel pravico oz. dolžnost vsakega navadnega vojaka zapreti, če ga je zasačil pri storitvi hudodelstva, če je obstajal sum za takšno dejanje, če se je neprimerno vedel do drugih ljudi, jih zasmehoval ali fizično napadel, če ni bil pokoren nadrejenim oz. če je bil dan poseben ukaz za zapor. Orožje se je v zaporu odvzelo le vojakom, oficirjem pa le takrat, če je bilo neobhodno potrebno. Izkazovanju časti je bilo dano veliko pozornosti. Izkazovanje časti je bilo razdeljeno na tri dele, in sicer na medsebojno občevanje vojaških oseb, izkazovanju časti vladarju, cesarju in izkazovanju časti tujim vladarjem. Prav tako je bilo oprede-

⁵⁴ Prav tam, str. 57–61.

ljeno izkazovanje časti v miru in posebej v vojni. Vojska je imela vlogo tudi pri pogrebnih slovesnostih in ob praznikih. Za take primere je imela vojska posebna navodila, kako v teh primerih ravnati in se obnašati. Vojska je še posebej slavnostno obeleževala rojstni dan cesarja z obvezno mašo ter s tremi izstreljenimi salvami ter dan zastave, "svetinje vojakov, slavni zaklad zaupanja, katero ima monarh do hrabrosti svojih vojakov, znamenje, kje se imajo vojaki v najvažnejših trenutkih zbrati in zediniti in prapor, pod katerim naj zmagajo ali umerjejo". Varovanje zastave je bila torej sveta dolžnost in slava enote je bila odvisna od tega, da se zastave ohranijo.⁵⁵

Posebno poglavje je bilo namenjeno opravljanju stražarske službe, kateri so dajali velik pomen. Stražarsko službo so delili na varnostno in časno stražo. Prav tako pa se je stražarska služba uporabljala tudi v civilnem življenju na primer pri asistencah za vzdrževanje javnega reda in miru ter zaporih. Vsem vrstam straž so bila natančno opredeljene naloge, njihov namen in pooblastila.⁵⁶

Kaznovanje brez sojenja je bila posebna oblika samovoljnega kaznovanja, ki ni spadala pod sodno oblast. Tak način kaznovanja je rezultiral številne zločine. Nadrejeni so imeli poleg že omenjenih zapornih kazni tudi pravico vojaka privezati in to le po tem, ko je bilo dano povelje.

Privezati so smeli le vojake, ki jim je bilo dokazano, da nimajo čuta za poštenost, ki so trmoglavi, uporni oz. tam, kjer so druge kazni neuporabne oz. tam, kjer se vidi, da nič ne koristijo. Vojaško pravosodje oz. povzetek sankcij, ki jih je predvideval kazenski zakonik iz leta 1855,⁵⁷ je bil opisan v zadnjem oz. predzadnjem poglavju. Zadnje poglavje pravilnika je namreč bilo namenjeno povzetku vojnih členov.⁵⁸

Naslednji slovenski priročnik, ki je bil v pomoč slovenskim vojakom v avstro-ogrski vojski, je napisal major Andrej Komel leta 1890 z naslovom *Organizacija vojske cesarskim in kraljevim vojakom v poduk v vprašanjih in odgovorih*. Izdan je bil dvojezično, v slovenskem in nemškem jeziku. Šlo za zelo enostaven priročnik, ki je opredeljeval samo organiziranost in sestavo avstro-ogrske vojske. V priročniku je natančno opredeljena delitev vojske, njena sestava, vojaške osebe ter njihove vloge. Terminologijo, ki jo je avtor uporabljal, moramo razumeti v smislu, da je vojska naziv za vojaško silo neke določene države ali zveze držav. V tem smislu se je ta naziv uporabljal do 20. stoletja oz. tako dolgo, dokler je bila vojaška sila sestavljena pretežno iz pehote in konjenice, ki sta najstarejša vojaška rodova poleg inženirstva, topništva in mornariških

⁵⁵ Prav tam, str. 91–97, 119–122.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Kr. Ug. ministarstvo za zemaljsku obranu, *Vojnički kazneni zakon, od 15. siečnja godine 1855. O zločinima i postupcima, sa dva dodatka, službeni prevod* (Budimpešta, 1902).

⁵⁸ Komel, *Službeni pravilnik*, str. 200–207.

Služenje vojaškega roka pri 17. ljubljanskem pešpolku leta 1912 (Zasebni arhiv Jožeta Berleca)

sil. Takšna sestava vojaške sile, z izjemo mornariških sil, se danes označuje s terminom kopenska vojska.⁵⁹

Tako so v nadaljevanju priročnika obrazloženi vsi zgoraj naštetih rodovi vojske po samem namenu uporabe, njihovi sestavi, poveljevanju ter oborožitvi in opremljenosti. V priročniku je tudi opis sestave bosansko-hercegovskih čet, vojaških zavodov, domobranstva ter črne vojske.⁶⁰ Da je bil ta priročnik ne samo zelo uporaben in pregleden po vsebinski plati, ampak je tudi zelo pomemben za razvijanje zavesti o slovenski narodni identiteti in državni pripadnosti, je bilo moč razbrati iz zapisa Leposlovnega in znanstvenega lista *Ljubljanski zvon* februarja 1890, in sicer, da tukaj najdemo "vse izraze, katerih potrebuje vojak pri svojem poslovanju, lepo poslovenjene, da se polagoma odvadite grdi nemško-slovenski mešanici, s katero le prepogosto pačite lepo govorico slovensko".⁶¹

Tri leta pred vojno je v Mariboru leta 1911 izšla knjiga z naslovom *Krščanski vojak, pouk slovenskim mladeničem, ki so poklicani v vojno službo*. Vsebino je priredil vojaški kurat Valentin Rozman in je bila v celoti prirejena in namenjena vojaškim obveznikom. Vsebina je na preprost in na zelo slikovit način podkre-

⁵⁹ Andrej Komel, *Organizacija vojske cesarskim in kraljevim vojakom v poduk v vprašanjih in odgovorih* (Celovec, 1890).

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ "Organizacija vojske", *Ljubljanski zvon*, 1. 2. 1890, št. 2, str. 124.

pljena z mnogimi zgodovinskimi zgodbami ter je na podlagi vere utemeljevala moralne kvalitete in patriotične dolžnosti vojaka. V knjigi so bili opisani: vojaški poklic, prisega, pomen zastave, ljubezen do domovine, svetost kraljeve krone, pokorščina, izpolnjevanje dolžnosti, tovarništvo, vera, molitev, pijančevanje, pohotnost, samomor.⁶² Vojake, ki so vstopili v vojaško suknjo, so opisali, da pripadajo slavni vojski in "da so se uvrstili med vojake to je v oni stran žrtvovanja, ki ga sveta cerkev imenuje božjo službo".⁶³ Prisega ni pomenila samo, da so opravljali svoje sveto dolžnost, ampak se jim je zato obetala ne le posvetna čast in slava, temveč tudi plačilo onstran groba. Prelom prisega je bil torej največji zločin in zato je bilo potrebno takrat, kadar jim je upadla moč in pogum, zopet pomisliti "na Njega, ki se je sam v smrt daroval za domovino".⁶⁴ Vojak je navadno prisegel pod zastavo. Ta je bila znamenje vojske, ki navdušuje vojake k hrabrosti in srčnosti za cesarja in domovino. Domovina je ponos, navdušenje in ljubezen vsakega vojaka in čim bolj je "živa naša vera, tem močnejše gori plamen domovinske ljubezni".⁶⁵ Mnogi v vladarju niso videli božjega namestnika in niso priznavali, da je cesar po božji volji ampak, da je bil izvoljen od ljudstva ter postavljen na prestol. Zato so si ta nauk "zapeljivci ljudstva" razlagali tako: če je bil cesar izvoljen od ljudi, potem ga je tudi moč kadarkoli odstaviti. Ta nauk je bil "popolnoma plitev in ne nasprotuje le zgodovini ampak tudi svete-mu pismu".⁶⁶ Če vojska želela obstati, je morala imeti trden temelj in ta temelj je bila pokorščina. Pokorščina je za vojsko "življenje, pogum vžigajoče sonce".⁶⁷

Vojakom je bila pokorščina neobhodno potrebna, saj lastna volja preneha z vstopom v vojaško suknjo in tu velja pregovor "Ali se vpogniti ali se vničiti".⁶⁸ Zato je bila dolžnost uresničevati ukaze ne glede na lastne ugodnosti in prijetnosti. Vsak vojak najde svoj ponos le v "vestnem spolnjevanju svoje dolžnosti".⁶⁹ V boju in nevarnosti vojak vojaka ni smel zapustiti, temveč sta si morala pomagati kolikor se le da. Čast enega je bila čast vseh. Vojak ni smel vojaka niti z besedo in niti z dejanji razžaliti in potrebno si je bilo med seboj tudi odpuščati "kakor je Kristus odpustil vam, tako tudi vi odpustite tovarišu".⁷⁰ Bistvena točka vojaškega prijateljstva je bila v tem, da so izkušenejši vojaki pomagali in podpirali mlajše kolege. Vsak vesten vojak si to štel v čast in dolžnost. Da je vojak lahko

⁶² Valentin Rozman, *Krščanski vojak, pouk slovenskim mladeničem, ki so poklicani v vojno službo* (Maribor, 1911) (dalje: Rozman, *Krščanski vojak*).

⁶³ Rozman, *Krščanski vojak*, str. 4.

⁶⁴ Prav tam, str. 19.

⁶⁵ Prav tam, str. 29.

⁶⁶ Prav tam, str. 37.

⁶⁷ Prav tam, str. 42.

⁶⁸ Prav tam, str. 43.

⁶⁹ Prav tam, str. 50.

⁷⁰ Prav tam, str. 60.

premagal vse ovire v vojaški suknji, je moral biti veren in zato je bila bogaboječnost osnova zvestobi. Vera je bila velika pomoč vojaku v bolezni in bolečini in mu "obeta plačilo v kraljestvu Očeta".⁷¹ Kdo je bil zvest Bogu, ta je bil zvest cesarju. Vojak se ni mogel izgovarjati, da ni imel časa za molitev, ker je to bil le izgovor in "tega ne verujte niti sami, niti vam bo kdo drugi veroval".⁷² Vojak je imel dva zelo velika sovražnika, in sicer pijančevanje ter nečistost. V kolikor so se opojne pijače uživale zmerno, ni bilo nič nekrščanskega, saj je tudi Jezus spremenil vodo v vino. Kar se pa tiče čistosti je bil le za to odgovoren vsak vojak zase, ki je bil dolžan skrbeti za svoj ugled, ki je moral biti časten, saj je bil on tisti, ki varoval domovino in njeno čast. Nobeden drugi greh ni pustil tako velikega znamenja kakor nečistost. Zapravljenost, zastrupljena kri, razdejanost ter uničeno zdravje so bile posledice razuzdanega življenja. Naraščanje samomorov je bilo v tem, da so se ljudje odmikali od krščanstva. Samomor je bil prostovoljno in premišljeno uničevanje človeškega življenja in tisti, ki si je vzel življenje, je naredil smrtni greh proti Bogu, naravi, samemu sebi in proti svojem bližnjemu. Glede na vsebino knjige lahko zaključimo, da je le-ta dajala vojakom na bojišču predvsem moralno in duševno oporo.⁷³

Sredi vojne se je medijska propaganda samo še stopnjevala. Medije so na veliko kontrolirale vlade držav, vpletene v vojno, manipuliralo se je tako s podatki kot s časopisnimi informacijami, da bi v ljudeh prebudili patriotsko breme in jih tako spodbudili, da se aktivno vključijo v vojno. Kontrola medijev je dosegla raven, ki jo državljani in bralci nikoli prej niso opazili, zato je bilo z njihovimi oz. z njihovimi občutki in mišljenjem lahko manipulirati. In tudi v avstro-ogrski monarhiji ni bilo nič drugače. Z vstopom Italije v vojno leta 1915 je za avstro-ogrsko vojsko postal slovenski mobilizacijski potencial zelo velikega pomena. Nastalo situacijo je avstro-ogrska vojska znala dobro izkoristiti, ker je zaznala, da je razpoloženje slovenskih vojakov na soški fronti bistveno drugačno, kot je bilo leta 1914 na vzhodni fronti.⁷⁴

Ena izmed propagandnih brošur, ki je bila prevedena v slovenski jezik leta 1916, je bila brošura *Vojak. Njegove dolžnosti in pravice*. Vzroki in namen vojne (v nadaljevanju *Vojak*).⁷⁵ Brošura je imela namen vplivati na mišljenje vojakov in na njihovo moralo, zato ni bila zgolj suhoparni povzetek pravil, predpisov in zakonov, temveč tudi očiten propagandni material.⁷⁶

⁷¹ Prav tam, str. 73.

⁷² Prav tam, str. 85.

⁷³ Prav tam, str. 88–89, 91–92, 99, 107.

⁷⁴ Jalušič, "Vojaki in njihova armada", str. 666.

⁷⁵ *Vojak: njegove dolžnosti in pravice: vzroki in namen vojne*, prevod Avgust Minkuš in Narte Velikonja (Dunaj, 1916) (dalje: *Vojak*).

⁷⁶ Jalušič, "Vojaki in njihova armada", str. 652–653.

17. ljubljanski pešpolk leta 1912 (Zasebni arhiv Jožeta Berleca)

Tako so bila pravila službe in vojni člani zapisani bolj poljudno in ilustrirani s primeri.

V uvodnem delu je bila zapisana trenutna situacija, v kateri se nahaja avstro-ogrsko vojska, še posebej pa je bil poudarjen prelom zavezniške prisege s strani Italije, ki je avstro-ogrski monarhiji napovedala vojno. Natančno in enostavno razumljivi so bili zapisani vzroki in namen vojne. Zavist nad razvito avstro-ogrsko in nemško državo sovražniku ni dala miru. S pomočjo srbske države so pahnili omenjeni državi v vojno, kljub temu da sta si obe vztrajno zavzemali za mir. V nadaljevanju brošure so bile navedene splošne vojakove dolžnosti. Najpoglavitnejša vojakova dolžnost je bila natančna izpolnitev vsakega povelja, ki se morala izvršiti z največjo vestnostjo in razsodnostjo. V omenjene dolžnosti je spadala tudi stražarska služba, ki je bila opredeljena kot zelo pomembna služba že v mirnem času kaj šele v vojni.

Vse kršitve v zvezi z upravljanjem stražarske službe so se zato strogo kaznovale. "Zategadelj stražite zvesto ter zdržite junaško in vztrajno".⁷⁷ Kršenje stražarske službe je bilo obravnavano kot zločin, če pa je pri opravljanju le-te prišlo še do kakršne koli škode, se je kaznovala s smrtjo. Avstro-ogrski vojak se je

⁷⁷ *Vojak*, str. 12.

moral boriti hrabro, žilavo ter zavestno. Daje lahko izpolnjeval svoje dolžnosti, je moral biti zdrav oziroma je moral skrbeti za svoje zdravje. Zato je moral dajati velik poudarek čistoči rok ter skrbi za noge.⁷⁸

Kdo je zapustil enoto z namenom, da se nikoli več ne vrne, je zagrešil zločin dezerterstva, ki se je kaznoval s smrtjo na vislicah. Prebeg k sovražniku se je kaznoval s trajno prepovedjo vrnitve v domovino. Dezerterstvo ni imelo posledic samo za dezerterja samega, ampak za vso njegovo družino. Država je taki družini zaplenila vse imetje ter ji odvzela vso finančno pomoč. Tako je družina živela v pomanjkanju, odrinjena in zapuščena. Samopoškodba ter strahopetnost sta veljala za zločin, za katerega je bila predpisana smrtna kazen z obešanjem ali streljanjem. Brošura se je na koncu zaključila z opisom podelitve odlikovanj ter finančnih nagrad za hrabro bojevanje, torej z vsebinsko spodbudnejšo vsebino, kot pa je bil opis vojakovih dolžnosti in kazni.⁷⁹

Avstro-ogrska monarhija kljub reorganizaciji vojske le-te ni uspela stabilizirati oziroma ni uspela razviti patriotizma, ki bi temeljil na nacionalnosti oziroma narodnosti. Nacionalna, jezikovna in kulturna raznolikost avstro-ogrske vojske je bila vendarle prevelika. Zato je moral njen patriotizem temeljiti na drugačnih osnovah, saj se pojma patriotizem in domoljubje nista prekrivala, temveč sta se lahko celo izključevala. Izraz patriotizem se je vedno nanašal na lojalnost in pripadnost širši skupnosti, torej le cesarju in kralju.⁸⁰ Naj zaključim s citatom iz brošure *Vojak: njegove dolžnosti in pravice*:

Z neomajno zvestobo zremo v obličje svojega vzvišenega najvišjega vojnega Gospoda, svojega preljubljenega cesarja in kralja. Spominjajoč se prisege, ki smo jo položili pred Njegov prestol, se bomo hrabro in možato borili, svoje s krvjo priborjene lovorike ohranili neoskrunjene in z neomajno vztrajnostjo in zvestobo ljubljeni domovini v blagor pomagali naši pravični pravdi do velike zmage.⁸¹

⁷⁸ Prav tam, str. 25.

⁷⁹ Prav tam, str. 27–30.

⁸⁰ Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925* (Ljubljana 1998), str. 318.

⁸¹ *Vojak*, str. 6.

Darko Ščavničar

RIGHTS AND DUTIES OF THE SOLDIER DURING WORLD WAR I

SUMMARY

On July 28, 1914, the Austro-Hungarian monarchy declared war on Serbia. The initial enthusiasm over the war was grounded in the homeland spirit, and the concern for the emperor and the state. An article in the Slovenian newspaper *Slovenski narod*, which was published a day before the official declaration of war on Serbia, read that the Austrian Empire might be forced to arms in the face of the resulting situation. It is also self-evident that, in such a situation, all political contradictions must disappear and that the whole population stands boldly and unanimously on the side of the homeland, in the old, countless times proven loyalty to the emperor and to the state. The coinage "Everything for Faith, Home, and Emperor", which was first used by the Catholic fraction, became an all-Slovenian motive force and a sense of war. At that time, Slovenians did not abandon the Emperor's call. Men and boys responded to the call without hesitation and stepped into battle with a common enemy. Among the first to depart were the young men who had been surprised by war during their compulsory military service. Austria-Hungary has been since 1867 – of course, even before that time – a true conglomerate of peoples, later nations. Slovenians represented the smallest nation in the monarchy. In the year 1910, there were approximately 1,310,000 Slovenians throughout the monarchy, representing only 2.5% of all the population of the Dual monarchy. At the same time, they were the most divided nation of the monarchy, at least as far as the Lands are concerned. As early as July 25, 1914, the country began with a partial, and on July 31 with a general mobilization, which called for men between 21 and 42 years of age. A total of 2,846,000 soldiers were recruited, of which only a quarter had served a military term prior to the war. From the Slovenian ethnic territory, between 30 and 35,000 men were recruited, which were to gather at the seats of supplementary units of regiments. By the end of the war, nearly 8,000,000 soldiers served in it, including about 160,000 Slovenians, which is 2% of the total number of soldiers in the Austro-Hungarian armed forces during the First World War. The propaganda machines run by the Austro-Hungarian state, both its military and administrative bodies, and daily newspapers largely contributed to the positive acceptance of mobilization and the declaration of war. At the beginning of the war could be heard joy and satisfaction that finally the murderers of the Crown Prince Franz Ferdinand and his wife, Sofia, would meet their fate. During the first weeks of the war, the military authorities paid particular attention to loyal-

ty and patriotism. At that time, Slovenians did not abandon the Emperor's call. Men and boys responded to the call without hesitation and stepped into battle with a common enemy. Among the first to depart were the young men who had been surprised by war during their compulsory military service, followed by other men, and then by boys and the elderly. The state propaganda certainly succeeded in maintaining a positive charge at least at the beginning of the war for "civic consciousness", of course, through the Emperor's character. The army was the main backbone of the monarch and an important means of strengthening the entire Austrian national dynastic patriotism. However, this monarchic patriotism in a country where nationalisms were raging could not always be achieved. Despite the fact that the slogan "for God, Emperor and Motherland" was repeated continuously, in the Slovenian Lands" everything for the Faith, Home, Emperor", many in the Austro-Hungarian army did not know what this homeland is. The formal image of a Slovenian soldier is reflected in the analysis of various military documents, rules, and instructions, with a view through the prism of values such as honour, courage, loyalty, compassion, and dedication.

DOI 10.32874/SHS.2018-24
UDC 355.48(497.4)"1914/1918"
94(100)"1914/1918"

Author: ŠČAVNIČAR Darko

Ph.D.

Center of Military Schools of the Slovenian Armed Forces

Engelsova ulica 15, Kadetnica, SI – 2111 Maribor, Slovenia

Title: **RIGHTS AND DUTIES OF THE SOLDIER DURING WORLD WAR I**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 18 (2018), No. 3, pp. 661–686, 81 notes, 5 picture

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Austro-Hungarian army, First World War, military life, military rules, military values, Slovenian soldiers, patriotism, loyalty

Abstract: The author gives a careful review of the important moments of sustainability of the Austro-Hungarian monarchy, which was reflected in her military, power, and stability during the First World War. The review covers everything from the adoption of the agreement of the transformation of the Austrian Empire into the Dual monarchy in 1867 to the question of the military arrangement of the joint Austro-Hungarian army and its functioning. In the article, the author does not deal with a review of military developments, which has been elaborated in historiography, but with the formal image of a Slovenian soldier in the Austro-Hungarian army through an analysis of various military documents, rules, and instructions through the prism of values as a framework for the functioning, and behaviour of individuals independently and in the group. Thus, in this analysis, he focuses mainly on how and in what way individual military values such as honour, courage, loyalty, camaraderie, and dedication are reflected in various military rules and guidelines.